

**«Алқабилер сотының жекелеген аспектілері» тақырыбы
бойынша ведомствоаралық дөңгелек үстелдің
ҰСЫНЫСТАРЫ
(15 тамыз 2025 жыл, Астана)**

Дөңгелек үстелге Бас прокуратура мен Құқық қорғау органдары академиясының қызметкерлері, ғалымдар, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Кеңесі жанындағы Сот төрелігі академиясының, Парламентаризм институтының Сот жүйесі және құқық қорғау органдары орталығының, «Құқықтық саясатты зерттеу орталығы» қоғамдық қорының өкілдері, заңгерлер, заң қоғамдастығының сарапшылары және қоғам өкілдері қатысты.

Дөңгелек үстел барысында баяндамалар мен ұсыныстар тыңдалып, алқабилер сотының жекелеген аспектілері, оның ішінде іс жүргізу мәртебесі, процеске кәсіби қатысушылармен өзара іс-қимылдың рұқсат етілген нысандары және аталған институттың институционалдық даму перспективалары мәселелері бойынша мазмұнды пікірталас өтті.

Нәтижелері бойынша келесі ұсынымдар мен ұсыныстар қалыптастырылды:

1. Алқабилер сотының құрамы бойынша

1.1. Егер іріктеу рәсімін бұзудың нақты дәлелдері белгіленбесе, заңнамада «ex post facto» (латын тілінен – «орын алған фактіден кейін») анықталған алқабидің жеке басына байланысты негіздер бойынша алқабилер соты шығарған ақтау үкімдерін жоюға шектеу бекіту.

1.2. Алқаны қалыптастыру рәсімінде жол берілген болжамды «елеулі бұзушылықтарға байланысты» анық емес «негіздер бойынша ақтау үкімдерінің күшін жою мүмкіндігін болдырмай, ҚР ҚК 662-бабының ережелерін нақтылау.

1.3 мынадай түрде: Қатысуы соттың бейтараптығына әсер етуі мүмкін азаматтардың санаттарын болғызбайтын, заңда белгіленген талаптарға сәйкес келетін адамдар тобы шегінде алқабилер алқасын қалыптастыру үшін азаматтарды кездейсоқ таңдау қағидатын сақтау (мысалы, әскери қызметшілер, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, мемлекеттік қызметшілер және т.б.).

1.4. Алқабилердің процеске қатысуы кезінде олардың қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз етудің нақты критерийлері мен тәртібін, оның ішінде сыртқы қысымнан оқшаулау шараларын, байланыс деректерінің қауіпсіздігі мен құпиялылығына кепілдіктерді әзірлеу және бекіту. Мұндай шаралар бәсекелестік қағидатын, тараптардың объективті таңдау құқығын бұзбау үшін ҚР ҚПК 12-тарауында алқа және кейіннен үкімдерге шағымдану мүмкіндігі көзделген негіздер бойынша және тәртіппен ерекше жағдайларда ғана қолданылуы тиіс.

1.5. Сот процесін тіркеудің бұрыннан бар тетіктерін (аудио-, бейнежазбалар және сот отырысының хаттамасы) тиімді қолдану және тараптарға қарсылықтарды мәлімдеуге және жол берілген

бұзушылықтарға шағым жасауға нақты мүмкіндік беру арқылы алқабилер алқасын қалыптастыру рәсімінің барынша ашықтығын қамтамасыз етуге.

Судьялардың тәуелсіздігі және оларды тек Конституция мен заңға бағындыру қағидасынан тыс формальды негіздер бойынша үкімдердің күшін жою тәуекелдерін барынша азайту мақсатында алқабилерді іріктеуді реттейтін іс жүргізу ережелерін одан әрі егжей-тегжейлі қарастыру.

1.6. Алқабилер институтының қоғамдық сипатын сақтау, олардың қоғамдық әділеттілік сезімін жеткізушілер ретіндегі конституциялық рөліне қайшы келетін міндетті кәсіптік оқытуды жою.

Процестің тәртібін, алқабилердің құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ олардың істің нақты мән-жайларын бағалаудағы рөлін түсіндіруді қоса алғанда, нақты сот талқылауында қысқаша процестік бағыттауға ғана рұқсат етіледі.

1.7. Алқабилерді іріктеу рәсімінің тиімділігін арттыру мақсатында сотта тілді меңгеруді міндетті түрде тексеру кезінде көмекші тетік ретінде оқыту тілі туралы ақпаратты пайдалана отырып, кандидаттардың тілдік құзыреттілігін алдын ала нақтылауды көздеген жөн; бас тарту құқығымен 65 жастан асқан азаматтардың қатысуының қолданыстағы тәртібін сақтау; сот талқылауының тұрақтылығын қамтамасыз ету және алқаның қайта құрылуына жол бермеу үшін қосалқы алқабилердің санын төртке дейін ұлғайту.

1.8. Жасанды интеллект элементтерін пайдалана отырып, алқаны құру тәртібін оңтайландыратын, әкімшілік жүктемені азайту және процестің технологиялық тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін, интерактивті сауалнамасы бар жекелендірілген SMS арқылы кандидаттарды автоматтандырылған ақпараттандыруды және скринингті қамтамасыз ететін жеке тұлғалардың бірыңғай мемлекеттік деректер базасын және eGov мобильді платформасын біріктіре отырып, алқабилерді іріктеудің цифрлық алгоритмін енгізу ұсынылады.

2. Істерді қарау және үкім шығару тәртібі бойынша

2.1. Қылмыстық процестік заңнамаға төрағалық етушінің алқабилердің кеңесу бөлмесінде болуын болдырмауға бағытталған, олардың үкім шығару кезінде толық дербестігін заңнамалық тұрғыдан қамтамасыз ету және кәсіби судьяның тікелей немесе жанама ықпалын жою мақсатында өзгертулер енгізу ұсынылады.

2.2. Судьяның алдын ала танысуынсыз, кеңесу бөлмесінен шыққаннан кейін алқабидің кесімді жария етуінің міндеттілігін белгілеу. Мұндай шара процестің тұтастығына деген сенімді арттырады және нәтижелерді бұрмалау мүмкіндігін жояды.

2.3. Дауыстар тең болған жағдайда (мысалы, 5 – 5) шешуші критерий ретінде кінәсіздік презумпциясын белгілеу. Бұл «in dubio pro reo» конституциялық қағидасына (латын тілінен – «Күмән болған жағдайда – айыпталушының пайдасына») және жойылмайтын күмән болған жағдайда ақтау міндеттілігіне сәйкес келеді.

2.4. Сыртқы әсер мен психологиялық қысымды болдырмау үшін алқабилердің демалыс күндері немесе сотталушының соңғы сөзінен кейін ұзақ үзіліс жасауына тыйым салу. Соңғы сөз жұмыс күнінің басында берілуі керек, содан кейін кеңесу бөлмесіне дереу шығарылады.

2.5. Сотты алқабилердің дауыс беруінің нақты нәтижелерін (мысалы, 7 – 3) жеке тұлғаларды көрсетпей-ақ жариялауға міндеттеу. Бұл сот шешіміне деген сенімді арттырады және алқа нәтижелерін ерікті түрде түсіндіруді болдырмайды.

2.6. Қорғаушы тараптың сот тергеуінің басында сөз сөйлеу құқығын қамтамасыз ету (айыптаушының кіріспе сөзіне ұқсас). Бұл процессуалдық теңдікті қамтамасыз етеді және алқабилердің екі тараптың ұстанымын объективті қабылдауына жағдай жасайды.

3. Істердің арнайы юрисдикциясы бойынша: алқабилердің қатысуын шектеудің рұқсат етілген шектері

3.1. Медициналық, экологиялық құқық бұзушылықтарға, сондай-ақ жол қозғалысы саласындағы қылмыстарға қатысты қылмыстық істерді алқабилер сотының юрисдикциясынан алып тастаудың орындылығын қарастыру ұсынылады, өйткені алқабилердің қатысуымен істердің осы санаттарын қарау күрделі арнайы аспектілерді қабылдауды қиындатады, бұл қабылданған үкімнің объективтілігі мен сапасына теріс әсер етеді.

4. Алқабилер алқасының құрамы мен саны бойынша: алқалылық пен тәуелсіздікті қамтамасыз ету

4.1. Қылмыстық істерді неғұрлым өкілді және теңгерімді қарауды қамтамасыз ететін, халықаралық стандарттарға сәйкес келетін және үкімдердің сапасы мен тұрақтылығын арттыруға көмектесетін алқабилер санын 12 негізгі және 2 қосалқы мүшеге дейін ұлғайту мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.

4.2. Германия мен Франциядағы Шеффен сотының тәжірибесін ескере отырып, алқабилер алқасын 6 адамға дейін қысқарту туралы ұсынысқа қолдау көрсетілмейді, өйткені құрамның қысқаруы алқалылық пен шешім қабылдаудың тұрақтылығын төмендетеді, ішкі қысым, жанжал және субъективті әсерлерге осалдық қаупін арттырады.

5. Үкімге сұрақтарды тұжырымдау бойынша тараптардың құқықтарын кеңейту

5.1. Алқабилердің талқылауына шығарылатын негізгі үш мәселені көздейтін ҚР ҚПК 654-бабы 1-бөлігінің ережелерін ескере отырып, жол берілетін мәселелердің тізбесін заңнамалық тұрғыдан кеңейту орынды сияқты. айыптаушы және қорғаушы тараптардың оларды енгізуге тең құқығы. Қабылданбаған жағдайда дәлелді бас тартуды ұсына отырып, ұсынылған тұжырымды соттың міндетті түрде қарауын қамтамасыз ету ұсынылады.

Дегенмен, формализмге, заңды түрде дұрыс емес немесе елеусіз мәселелердің қайталануына және қосылуына жол бермеу үшін әр тараптан үш қосымша сұрақтан аспайтын шекті белгілеу ұсынылады.

5.2. Алқабилердің талқылауына шығарылатын сұрақтардың тізбесін қалыптастыру кезінде ҚПК-де көзделген үш стандартты сұрақпен шектеліп қалмай, істің нақты мән-жайларына қатысты қылмыстың сараланатын белгілерін анықтау үшін маңызы бар қосымша сұрақтар қою мүмкіндігін қарастырған жөн. Бұл ретте құзыреттер арасындағы айырмашылықты сақтау маңызды: алқабилер тек фактілік сұрақтарға жауап беруі керек (мысалы, қылмыс қарумен жасалды ма, оған бірнеше адам қатысты ма), ал әрекеттің құқықтық саралануы және бар-жоғын анықтау, біліктілік белгілері, сондай-ақ жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды анықтау судьяның айрықша құзыретінде қалады.

6. Мемлекеттік айыптаушының алқабилер сотында сөз сөйлеуінің процестік-құқықтық негіздері мен әдістемесі бойынша

6.1. Мемлекеттік айыптаушының алқабилер сотында сөйлеген сөзі алдын ала дайындалуға, қисынды құрылымдалған және ресми-іскерлік стильде жасалған, айыптаудың дәл баяндалуы және тек қана жол берілетін дәлелдемелер негізінде кінәлілік туралы түйіндердің негіздемесі болуға тиіс, бұл ретте мемлекеттік айыптаушы Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің нормаларын, сондай-ақ алқабилер қатысатын сот талқылауының процестік тыйым салулары мен ерекшеліктерін реттейтін өзге де нормативтік құқықтық актілерді қатаң басшылыққа алуға міндетті.

6.2. Мемлекеттік айыптаушы істің нақты мән-жайларын алқабилердің зерттеуі үшін рұқсат етілген шектерде, жол берілмейтін ақпарат пен процессуалдық мәселелерді ескермеуге, сонымен бір мезгілде айыптау тарапының әлсіз жақтарын бейтараптандыру, қорғаушылардың «толтыруын болдырмау және шектен тыс эмоционалды әсерді азайту үшін тактикалық әдістерді қолдана отырып баяндауға міндетті. алқабилерге ықпал етеді, бұл негізделген және әділ үкімнің қалыптасуына ықпал етеді.

6.3. Мемлекеттік айыптаушы өз сөзінде алқабилерге кәсіби емес қатысушылар ретінде бағытталған құрылымды қамтамасыз етуі керек: түсінікті және қолжетімді тілді қолдану, күрделі заң терминологиясынан аулақ болу, қажет болған жағдайда оған қысқаша және түсінікті түсініктеме беру. Бұл айыптау дәлелдерін қабылдауды арттырады және алқаның объективті пікірін қалыптастыруға ықпал етеді.

6.4. Мемлекеттік айыптаушының тактикалық міндеті - алқабилердің істі тұтас қабылдауын қамтамасыз ету. Ол үшін сөйлеуде дәйектілікке негізделген логиканы құру маңызды: фактілерден — дәлелдерге, дәлелдерден — қорытындыға. Бұл ретте прокурор алқабилерді ақпаратпен шамадан тыс жүктемеу үшін қажетсіз қайталаудан немесе артық мәліметтерден аулақ болуы керек.

7. Алқабилердің мәртебесі мен жауапкершілігін реттеу бөлігінде процестік және қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар

7.1. Алқабилер қатысатын қылмыстық сот ісін жүргізуде тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы қағидаттарын тиісінше іске асыру мақсатында алқабилердің қатысуымен тек сотталушыға ғана емес, сонымен бірге де біржақты көзқарас қалыптастыра алатын мән-жайларды зерттеуге тыйым салуды заң жүзінде белгілеу орынды сияқты. жәбірленуші.

Мұндай шара алқабилер арасында жәбірленушіні негізсіз теріс қабылдаудың алдын алуға көмектеседі және оның процессуалдық құқықтарының тиісті қорғалуын қамтамасыз етеді, сол арқылы сот ісін жүргізудегі мүдделер тепе-теңдігін нығайтады.

Осыған байланысты ҚР ҚК 650-бабының 6-бөлігіне тиісті өзгерістер енгізу ұсынылады.

7.2

Жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қылмыстық процесті қайта бастау негіздеріне құқықтық анықтықты және бірыңғай көзқарасты қамтамасыз ету мақсатында ҚР ҚПК 499-бабы 2-бөлігінің 3-тармағын егер олар заңсыз және негізсіз үкім шығаруға әкеп соқтырса, алқабилердің қылмыстық іс-әрекетін көрсете отырып, толықтыру орынды сияқты.

7.3. Алқабилер институтын тиісінше қылмыстық-құқықтық қорғау және олардың міндеттерін адал атқармағаны үшін жауапкершілігін қамтамасыз ету қажеттілігі олардың сот төрелігін іске асыру кезеңіндегі мәртебесін мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адамдарға теңестіруді негіздейді.

Бұл нормативтік шешім алқабиге заңсыз сыйақы алуға немесе беруге байланысты заңсыз әрекеттерді пара алу немесе беру ретінде саралауға мүмкіндік береді, бұл алқабилердің тәуелсіздігін нығайтуға және қылмыстық процеске қатысушылардың заңды мүдделерін қорғауға көмектеседі.

8. Дөңгелек үстелге қатысушылардың интерактивті сауалнамасының нәтижелері

8.1. Талдау нәтижелері бойынша қазіргі үлгіні бөлшектеуге емес, оны нормативтік және ұйымдастырушылық жетілдіруге негізделген алқабилер сотының «қалыпты институционалдық реформасы тұжырымдамасының пайдасына тұрақты консенсус әзірленді.

Осыған байланысты алқабилер институтын одан әрі дамытудың басым бағыттары ретінде мыналар қарастырылуы тиіс:

– сот төрелігін жүзеге асыру кезінде алқабилерге сыртқы әсерді азайту;

– алқабилерді іріктеу тәртібі мен сот талқылауына қатысу рәсімдерін стандарттау;

– алқабилердің қатысуымен сот ісін жүргізудің бәсекелестік моделінің ерекшеліктерін ескере отырып, мемлекеттік айыптаушының қатысуының кәсіби-этикалық стандарттарын нормативтік бекіту.

ҚОРЫТЫНДЫ: Алқабилер сотының даму перспективалары: құқықтық сабақтастық және институционалдық келешек

Алқабилер институты қазақстандық құқықтық жүйеге жат емес – оның шығу тегін кеңестік кезеңдегі билер соты мен халық кеңесшілері қатысатын сот дәстүрлерінен байқауға болады, бұл халықтың сот төрелігін жүзеге асыруға қатысуының заңдылығы мен тарихи сабақтастығын көрсетеді. Қазақстан Республикасындағы қазіргі алқабилер соты іс жүргізу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар қылмыстық сот ісін жүргізудің демократиялық сипатын көрсететін сот жүйесіне халықтың сенімінің белгісі ретінде де әрекет етеді.

Алқабилер институтының тұрақты және прогрессивті дамуы үшін оны қолданудағы күмән мен шектеулер дискурсынан бас тарту керек. Сот және құқық қорғау жүйелері, ғылыми қоғамдастық, адвокаттық қызмет және БАҚ өкілдерінің қатысуымен институционалды қолдау көрсететін, құқық қолдану тәжірибесін бақылайтын және теңгерімді ұсыныстар әзірлейтін тұрақты сараптама алаңын құру перспективалы бағыт болып табылады.

Әрі қарай жетілдіру түбегейлі реформаларға емес, прецеденттік базаны дәйекті жинақтауға, ұйымдық-құқықтық механизмді оңтайландыруға, тараптардың процессуалдық кепілдіктерін кеңейтуге және мақсатты нормативтік түзетуге негізделуі керек. Тиімді ведомствоаралық өзара іс-қимыл және инклюзивті кәсіби диалог институттың функционалдық тұрақтылығын арттырудың және оны заманауи сын-қатерлерге бейімдеудің негізгі шарттары болып қала береді.

**Ұсыныстарды Қазақстан Республикасы
Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының
авторлар ұжымы дайындады**